

seydi ordunun yarısını alıp Ali'ye katılacakları" dediği zikredilmiştir (İbn Abdülber, I, 486; İbnü'l-Esîr, II, 177). Zülkelâ'ı öldürten kişinin adı Hindif (خندف). Hureys b. Câbir veya Eşter en-Nehâî olarak kaydedilmektedir (İbn Abdülber, I, 487). Ona nisbet edilen bir kabir Humus'ta Zülkelâ' el-Himyerî Mescidi'nin içinde bulunmaktadır. Memlüklüler dönemine ait bu küçük mescidin bir bölümü 2012 yılında hükümet güçlerinin gerçekleştirdiği bombardıman sırasında yıkılmıştır.

Zülkelâ'ın çok yakışıklı olduğu için Mekke'ye girerken yüzünü örttügü, Müslümanlığı kabul etmeden önce Yemen'deki sarayında müreffeh bir hayat sürdürdüğü ve tebaasının kendisine aşırı tâzimde bulunduğu bildirilir. Ancak İslâm'a girdikten sonra sade bir hayat yaşamış, bazı şiirlerinde yeni hayatından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Siffin Savaşı'nda Muâviye'nin izniyle Hz. Ali'nin ordugâhına girip Zülkelâ'ın cesedini teslim alan ve daha sonra Hâzır Savaşı'nda öldürülen oğlu Şûrahîbî dâşîndaki çocukların hakkında bilgi yoktur. Soyunun V. asırın ortalarına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır (İbn Mâkûlâ, VII, 434). Hz. Ömer, Amr b. Âs ve Avf b. Mâlik gibi sahâbîlerden hadis rivayet eden Zülkelâ'dan Ebû Ezher b. Saîd, Zâmil b. Amr ve Ebû Nûh el-Himyerî rivayette bulunmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabâkât*, III, 261, 264; VII, 440; Taberî, *Târih*, Beyrut 1407/1987, II, 332, 336, 357-358; III, 96-97; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 485-488; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, VII, 434-435; İbn Asâkir, *Târihu Dîmasîk* (Amîr), XVII, 382-397; XXXVIII, 74; XLIII, 76; LVII, 441; LIX, 136; LXVIII, 27-28; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, II, 175-177; Zehebi, *Târihu'l-İslâm*: 'Ahdü'l-Hulefâ'i'r-râşîdin, s. 565-566; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhîsin et-Türkî), Cize 1418/1997-98, VIII, 169; X, 500, 510-511, 525, 531; XI, 425; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 492-493; Münzîr el-Hâyiç - Fâsîl Şeyhânî, *Humş: Dürretü müdüni'-Şâm*, Humus 1995, s. 117; Mustafa Fayda, "Cerîr b. Abdullah", *Dâ'a*, VII, 410-411.

HALİT ÖZKAN

ZÜLKİFL

(ذو الکفل)

Kur'an'da adı geçen
bir peygamber.

Sözlükte "sahip, mâlik" anlamındaki zû ile "nasip, kismet; eş, benzer; kefalet" gibi anlamlara gelen **kîfl** kelimesinden oluşan **Zulkîfl** "nasip, kismet veya kefalet sahibi" demektir (*Lisânü'l-'Arab*, "kfl" md.).

Zulkîfl ismi Kur'an'da iki âyette geçer (el-Enbiyâ 21/85; Sâd 38/48). İlk âyette, "İsmâîl, İdrîs ve Zulkîfl'i de an; çünkü onların hepsi sabreden kimselerdir"; ikincisinde, "İsmâîl, Elyesa' ve Zulkîfl'i de zikret; çünkü onların hepsi çok hayırlı kimselerdir" buyrukmaktadır. Kur'an-ı Kerîm'de hakkında başka bilgi bulunmayan Zulkîfl'in belli bir kişinin adı veya sıfat mı olduğu, şahis adı ise bu şahsin kimliği, nebî mi yoksa velî mi olduğu hususu tartışmalıdır. Bazıları bu kelimenin, "Bir şeyden ya da bir kişiden sorumlu oldu" veya, "Bir şeyi yapmayı tekeffûl etti" anlamında bütün peygamberler için kullanıldığını, dolayısıyla tek bir kişiyi değil Allah'a gönülden bağlanmış herkesi ifade ettiğini ileri sürmektedir (Muhammed Esed, s. 661). Ancak ilgili âyetlerin bağlamından Zulkîfl kelimesinin bir sıfat olmadığı anlaşılıyorsa da bunun bir kişinin adı mı yoksa lakabı mı olduğu hususu yine tartışmalıdır. Fahreddin er-Râzî her ikisini de muhtemel görmekle birlikte kelimenin isim olma ihtimalini daha kuvvetli bulmaktadır (*Mefâtiħu'l-ğayb*, XXII, 211). Diğer taraftan "Zûnnûn"un Yûnus peygamberin (el-Enbiyâ 21/87), "Zû'l-eyd"in Dâvûd peygamberin (Sâd 38/17) lakabı olduğu gibi Zulkîfl'in de bir lakap kabul edilmesi gerektiğini söyleyenler de vardır (*Mevdûdî*, III, 326). Bununla birlikte âyetlerden Zulkîfl'in bir sıfat veya lakap olmaya bir peygamber, dolayısıyla tarihî bir şâhiyet olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü yukarıda zikredilen Enbiyâ ve Sâd sûrelerindeki kullanımlarında yer alan Zulkîfl ifadesi peygamberlerle beraber anılmaktadır. Bu gerçeklere dayanan Fahreddin er-Râzî ile İbn Kesîr, Zulkîfl'in peygamber olduğu sonucuna varmışlardır (*Mefâtiħu'l-ğayb*, XXII, 211; *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, IX, 431).

Zulkîfl'in hayatı ve şâhiyeti hakkında birçok rivayet vardır. Ahmed b. Hanbel'in Abdullah b. Ömer'den naklettiğine göre Kîfl, İsrâiloğulları'ndan günah işlemekten çekinmeyen bir kişidir. Bir gün karşısına çıkan bir kadına kendisiyle beraber olması karşılığında 60 dinar verir. Ancak kadın aslında kendisinin iffetli birisi olduğunu, fakîrlik yüzünden ilk defa böyle bir iş yapacağını söyleyince Kîfl verdiği parayı geri almadan kadını bırakır ve artık günah işlemeyeceğine dair söz verir. Kîfl o gece ölü ve sabahleyin kapısının üzerinde, "Allah Kîfl'i bağışladı" yazısı görürlür (*Müsned*, II, 23). Bu rivayette geçen, ömrünün günah işlemekle geçirmiş Kîfl'in Kur'an'da anılan Zulkîfl olması düşünülemez, zira hem bu hadisin isnadı rivayet teknigi açısından garîbdir hem de metinde Zulkîfl değil Kîfl

diye birinden bahsedilmektedir (İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, IX, 433-434). Tirmîzî ve Ahmed b. Hanbel dışında mutteber hadis kaynaklarında Zulkîfl'e dair bilgi yoktur. Buna karşılık tefsir ve kisas-ı enbiyâ kitaplarında birbirinden farklı çok sayıda rivayet yer alır. Meselâ Ebû Mûsâ el-Eş'ârî'ye ve Mûcâhid'e göre Zulkîfl peygamber değil Allah'ın övgüsünü kazanmış sâlih bir kuldur. Abdullah b. Abbas'a göre İsrâiloğulları'ndan Dâvûd ve Süleyman gibi bir kral peygamberin yahut İsrâiloğulları arasında ismi adaletle özdeşleşmiş bir kadi veya kralın halefidir. Tâbiîn'den Abdullah b. Hâris el-Hâsimî ile Hasan-ı Basîrî'nin coğuluk tarafından benimsenen görüşüne göre ise Zulkîfl bir peygamberdir (a.g.e., IX, 431-433; Fahreddin er-Râzî, XXII, 210-211).

Rivayetlerde Zulkîfl'in niçin bu lakapla anıldığı hususunda da farklı anlatımlar vardır. Mûcâhid'den gelen bir rivayete göre Zulkîfl, Elyesa' peygamberin halefidir. Elyesa' yaşılanınca kendisine üç gün boyunca gündüz oruç tutup gece namaz kılacak ve ihtiâflî konularda sınırlımeyecek bir halef arar. Her defasında bu şartları yerine getireceğini söyleyen bir genç ortaya çıkar ve şeytanın iğvâsına kapılmanın, öfkelenmeden istenilen şartları yerine getirir, böylece Zulkîfl diye anılmaya hak kazanır (Taberî, XVII, 74; Fahreddin er-Râzî, XXII, 211). İbn Abbas'tan nakledilen bir rivayete göre ise Allah, kendisine kralılık da verilen İsrâiloğulları'ndan bir peygamber, "Ruhunu kabzetmek istiyorum. Saltanatını İsrâiloğulları'ndan gündüzlerini oruçla, gecelerini ibadetle geçirecek ve insanlar arasında hükümettiğinde öfkelenmeyecek birine teslim et" der. Peygamber bu durumu halqa üç defa duyurur ve her defasında bir genç şartları yerine getireceğini vaad eder. Şeytan bu gence engel olmaya çalışırsa da başaramaz. Allah genci över ve onu üstlendiği vazifeyi hâkıyla yerine getirdiği için Zulkîfl diye adlandırır (a.g.e., XXII, 210-211). İbn Abbas'tan gelen başka bir rivayete göre İsrâiloğulları'ndan bir kral veya kadi ölümünden kısa bir süre önce, "Kim benim yerime geçeceğim, ama asla öfkelenmeyeceğim?" diye bir çağrıda bulunur, bu çağrıya cevap veren bir kişi bütün gece namaz kılır, gündüz oruç tutar, insanlar arasında adaletle hükümeder, şeytanın tuzaklarından kurtulur, böylece Zulkîfl diye anılır (İbn Kesîr, IX, 431-432). Zulkîfl'i peygamber kabul etmeyen Ebû Mûsâ el-Eş'ârî'ye göre Zulkîfl, İsrâiloğulları arasında yaşayan ve günde 100 defa namaz kılan sâlih bir kulan vefat etmesi üzerine onun güzel işlerini üstlenen

ZÜLKİFL

bir kişidir ve kendisi de her gün 100 defa namaz kıldığı için Zulkifl adını almıştır (Taberî, XVII, 75; İbn Kesîr, IX, 433). Diğer taraftan tefsirlerde Zulkifl, Hz. Eyyûb'un oğlu Bişr, Yûşa' b. Nûn, Zekeriyyâ, Elyesa', Hezekiel ve hatta Buda ile özdeşleştirilmiştir. Bunların yanında Zulkifl'in Allah'ın kendilerini iki isimle andığı beş peygamberden biri olduğu da ileri sürülmüştür. Buna göre İsrâîl Hz. Ya'kûb'un, Messîh Hz. İsâ'nın, Zünnûn Hz. Yûnus'un, Ahmed Hz. Muhammed'in, Zulkifl de Hz. İlyâs'ın Kur'an'daki ikinci ismidir (Fahreddin er-Râzî, XXII, 212).

Tefsir ve kisas-ı enbiyâ kitaplarında Zulkifl'in, özdeşleştirildiği isimlerden Elyesa' ve Zekeriyyâ olması mümkün değildir. Zi-ra Sâd sûresinde (38/48) Zulkifl'in yanında Elyesa', Enbiyâ sûresinde (21/85) ise Zulkifl'in ardından 89. âyette Zekeriyyâ zikredilir. Zulkifl'i İlyâs ve Yûşa' ile ilişkilendirilecek veya bunu teyit edecek hiçbir işaret de yoktur. Buda ile özdeşleştirildiği takdirde Zulkifl, "Kiflli" anlamına gelir, Kifl de Buda'nın doğduğu yer olan Kapilavastu'dur. Âlûsi yukarıdaki rivayetlere ilâveten yahudilerin Zulkifl'i Ahd-i Atîk'te adı geçen ve İsrâîloğulları'na gönderilen Hezekiel ile aynı kişi kabul ettiklerini nakleder (*Rûhu'l-me'âni*, X, 122). Mevdûdî çağdaş müfessirlerin, hakkında bir delil bulunmamasına rağmen Zulkifl'in Hezekiel olduğu yolundaki görüşü kabul etmeye meyletilerini söyler ve bunu mantıklı bulur. Ona göre âyette geçen, "O sabreden sâlihler-dendi ve ona lutfettik" ifadesi Ahd-i Atîk'teki Hezekiel kitabında da desteklenmektedir. Hezekiel, İsrâîl tarihinin en sıkıntılı dönemlerinde yaşamış, milâttan önce 597'de Babil Kralı Buhutunnas döneminde esir alınmış, çeşitli eziyetlere katlanmış, esaretinin beşinci yılında peygamber olarak görevlendirilmiş ve yirmi iki yıl peygam-

berlik yapmıştır (*Tefhîmî'l-Kur'ân*, III, 327; Ahd-i Atîk, Hezekiel kitabı). Brockelmann, Kâ'b el-Ahbâr adına uydurulan *Hâdişü Zilkifl* adlı bir kitaptan (Bulak 1283) söz etmektedir (GAL Suppl., I, 101).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 23; Taberî, Câmi'u'l-beyân, XVII, 73-76; Sa'lebî, 'Arâ'isü'l-mecâlis, s. 125-126; Fahreddin er-Râzî, *Mefâthîhu'l-gayb*, XXII, 210-212; İbn Kesîr, el-Bidâye, I, 225-226; a.mfr., *Tefsîrî'l-Kur'ânî'l-âzîm* (nşr. Mustafa Seyyid Muhammed v.dâr.), Cize 1421/2000, IX, 431-434; Fîrûzâbâdî, *Beşâ'îru zevî't-temyîz* (nşr. Abdülalîm et-Tahâvî), Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-ilmiyye), VI, 80; Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsi, *Rûhu'l-me'âni* (nşr. M. Hüseyin el-Arab), Beyrut 1417/1997, X, 121-122; Brockelmann, GAL Suppl., I, 102; Mevdûdî, *Tefhîmî'l-Kur'ân* (trc. Muhammed Han Kayanî v.dâr.), İstanbul 1996, III, 326-327; Muhammed Esed, *Kur'an Mesâji* (trc. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk), İstanbul 2001, s. 661; Mustafa Öz-türk, *Kissaların Dili*, Ankara 2010, s. 291-309.

■ ÖMER FARUK HARMAN

ZÜLMECÂZ (ذو المجاز)

**İslâm'dan önce hac mevsiminde
Mekke yakınlarında kurulan
ünlü panayır.**

Câhiliye döneminde Arap yarımadasında kurulan başlıca panayırlardan biridir. Arafat'a 1 fersah mesafede Kebkeb yakınlarında bulunmaktadır. Zülmecâz'ın Mekke ile Arafat arasındaki Mina'da yer aldığına dair görüşler de vardır (Yâkût, V, 55; Cevâd Ali, VII, 380). Panayır bu adı, İslâm'dan önce hac esnasında haciların Arafat'tan belli bir düzene göre ayrılması izninin (icâzet) özel görevli tarafından bu mevkide verilmesi dolayısıyla almıştır (*Lisânü'l-'Arab*, "cvz" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "cvz" md.).

Yılın son panayıri olan Zülmecâz, Ukâz ve Mecenne panayırlarının ardından zilhicce

ayının ilk günü kurulur ve sekizinci güne kadar devam ederdi. Hac ibadetinin yapıldığı günlerin hemen öncesinde ve Mekke yakınlarında düzenlenmesi sebebiyle bu panayırın ayrı bir önemi vardı. Özellikle diğer panayırlara iştirak edemeyen Araplar, hac mevsimi dolayısıyla Arabistan'ın çeşitli bölgelerinden Kâbe'yi tavaf için Mekke'ye gelen hacı kafileriyle birlikte bu panayırına katılır ve alışveriş yapma fırsatı bulurlardı. Hacı adayları önce zilkadenin başında kurulup yirmi gün devam eden Ukâz panayırına, oradan zilkadenin son on günü kurulan Mecenne'ye katılır, ardından bu panayırda iştirak ederlerdi. Zilhiccenin sekizinci günü (terviye günü) panayırın sona ermesi ve Arafat'a çıkış izni verilmesiyle de buradan ayrırlardı (Ezrâkî, I, 129-130). Arafat'ta ve Müzdelîfe'de su bulunmadığından Zülmecâz'da su ikmali yapılır, bir rivayete göre insanların Zülmecâz'da suya kanmasından dolayı bu güne terviye (su-ya kandırma) günü denilirdi. İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre Câhiliye devrinde hac mevsiminde Ukâz, Mecenne ve Zülmecâz gibi panayırlardan alışveriş yapan Araplar, İslâm'ın zuhuruyla bundan geri durmuş, fakat "-Hac mevsiminde ticaret yaparak- rabbinizden gelecek bir lutfu aramanızda sizin için bir günah yoktur" meâlindeki âyetin (el-Bakara 2/198) nâzil olmasıyla yeniden eski âdetlerine dönmüşlerdir (Taberî, II, 295).

Zülmecâz panayırında Ukâz panayırında olduğu gibi edebî ve kültürel faaliyetler de gerçekleştiriliirdi. Bu fuar da kabileler arası övünmelerle (mûfâhâre) anlaşmalarla, haram aylarda kurulmasına ve fuara katılanların ihmâli olmasına rağmen (İbn Habîb, el-Münemmak, s. 228-229) zaman zaman kisas ve kabileler arası savaş gibi kanlı olaylara da sahne olmaktadır. Muallaka şairi Hâris b. Hillize, şiirlerinde Zülmecâz panayırında kendi kabilesi Bekir b. Vâil ile Benî Tağlib arasında ahid ve kefalete dayalı bir antlaşma imzalandığını belirtir (a.g.e., XI, 44-46; *Lisânü'l-'Arab*, "cvz" md.). İbn İshak'tan aktarılan bir rivayete göre, Bedir Gazvesi'nin ardından ölen Veliîd b. Mugire'nin vasiyeti üzerine oğlu Hişâm b. Veliîd, Devs kabile sine mensup Ebû Üzeyhir'i Zülmecâz panayırında yakalayarak katletmiştir. Çünkü Ebû Üzeyhir kızını Veliîd b. Mugire ile evlendirip, mehri ni aldığı halde onu Veliîd'in yanına göndermemiştir (İbn Hişâm, I, 413-414; İbn Habîb, el-Münemmak, s. 200-202). Medineli şair Kays b. Hatîm dedesi Adî'nin Abdülkâsî kâtilini Zülmecâz panayırında iken öldür-

Zülmecâz
panayırının
kurulduğu yer